

## A családnév-változtatások szociológiai hátteréhez

A családnévek megváltoztatásának tényét időnként máshogyan ítélte meg a hatalom, a társadalom és a tudomány is. II. József híres névadó rendeletétől, 1787-től egészen 1814-ig tilos volt a családnév megváltoztatása, s azt (elsősorban szökött jobbágyok esetében) büntették, tolvajok, rablók elítélésekor pedig súlyosbító körülménynek tekintették. 1814-től Ferenc császár kivételes esetben az udvari kancellária jóváhagyása mellett engedélyezte a családnév-változtatást, de nagyon kevesen éltek e lehetőséggel a század első felében.

Az 1848/49-es szabadságharc alatt a honvédségben tömeges volt a német és szláv hangzású családnévek megváltoztatása, magyarosítása. (Sajnálatos módon rangot, polgári foglalkozást, lakóhelyet, vallást nem tartalmaznak az idevonatkozó források: Századunk névváltoztatásai. 1800–1893. Bp., 1895. 15–22.) Ezeket a névváltoztatásokat azonban már 1849. szeptember 9-én a 2905–1949. sz. katonai főparancsnoki rendelettel érvénytelenítette az osztrák hadsereg, s mindenkit előző nevének használatára kötelezett.

A névmagyarosítások csak a kiegyezés után kezdődtek el újból, előbb lassan, fokozatosan, majd 1881 után igen nagy mértékben. Ennek a fordulópontnak kétségtelenül oka lehetett, hogy ebben az esztendőben Thaly Kálmán pártfogó felszólalása mellett az országgyűlés az öt forintos illetékdíjat ötven krajcárra szállította le (TELKES SIMON, Hogyan magyarosítsuk vezetékeveinket? Bp., 1898. 74).

Ekkor alakult meg a Központi Névmagyarosító Társaság, amelynek alapítója és elnöke az a Telkes Simon volt, aki 1898-ban közreadta az imént említett könyvecskéjét. Ebben hasznos áttekintést adott a magyarországi névváltoztatások történetéről, rendeleteiről, törvényeiről, s felsorolt kétezernyi nevet, amelyeket választásul ajánlott a magyarosítók számára. (Érdemes lenne külön tanulmányban elemezni ezeket, hiszen jellemzőek a korra, jóllehet csak egyetlen ember névkultúráján, ízlésén alapulnak.) A másik fontos és hasznos könyv, amely az egész XIX. század magyarországi névváltoztatásait híven tükrözi: Századunk névváltoztatásai. 1800–1893. Bp., 1895. Összeállítója valószínűleg lipótszentiváni SZENT-IVÁNYI ZOLTÁN volt, aki a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányi tagjaként foglalkozott a kérdéssel. Ebben a munkájában a helytartósági és miniszteri engedélyek alapján közel húszezer névváltoztatást mutatott be forrásjelzettel, a régi és új nevek megadásával, néhol a kérvényezők foglalkozásainak, gyermekeik neveinek föltüntetésével.

sével. A XX. század elején félévente megjelentettek a Hivatalos Közlöny mellékleteként egy igen részletes kimutatást az engedélyezett névváltoztatásokról a régi családnevek betűrendjében, s közölték az új neveken kívül a foglalkozást, lakhelyet, születési helyet és időt, vallást, az engedély számát és a közhírré tétel (Hivatalos Közlöny) lapszámát. Végeredményben ez a legpontosabb s legfőlhasználhatóbb forrás. (Kár, hogy csak néhány számához lehet hozzáférni, s később nem jelent meg.)

A nyelvtudomány meglehetősen késve kezdett a névmagyarosítás kérdésköre felé fordulni. TRÓCSÁNYI GYÖRGY rövid tanulmánya (Társadalomtudomány. 1933. 3–4. sz. 1–20) még nem annyira nyelvészeti szempontú, s csak BENKŐ LORÁND második világháború utáni cikksorozata (A családnév-változtatás kérdései. Magyarosan 17 [1948]: 40–5, 65–72, 18 [1949]: 1–6) foglalkozott részletesen és módszeresen nyelvtudományi szempontból is a témakörrel. Az alapos és teljes egészében újszerű tanulmánynak több ok miatt nem volt hatása. Az egyik az a politikai légkör, amely nemcsak a Magyarosan című folyóiratot szüntette meg ekkor (a legutolsó számban jelent meg Benkő sorozatának befejező része), hanem a névmagyarosítás lehetőségét is korlátozta, a mégis bekövetkező változtatásokat titkosította. (Ez nyilván azért történt, mert a korabeli politikusok legtöbbször megváltoztatott nevet viselt: *Rákosi, Gerő, Vas, Rajk* stb.). Talán ennek a következménye, hogy manapság a legtöbben szégyellik a nevük múltban, akár több nemzedékkel ezelőtti megváltoztatásának a tényét, s szemérmesen hallgatott hosszú időn keresztül a névtudomány is erről a kérdésről.

Van azonban egy félreértelmezett jogi akadály is a névváltoztatásokkal való foglalkozásnak: a személyiség védelme téves és túlzásba vitt hangoztatásának ürügyén nem lehet, nem szabad élő személyek neveit fölismerhető, azonosítható módon vizsgálni, közzétenni. (A falusi ragadványnevek közreadása miatt már több ízben is volt polgári pere a neveket összegyűjtőknek illetőleg a megjelentetőknek.)

Pedig a legtermészetesebb dolog a világon, hogy ha valaki a nevét megváltoztatja, azt nem titkolja el, hanem minél szélesebb körben nyilvánosságra hozza barátai, ismerősei, ügyfelei között, hogy tudjanak róla, meg- és fölismerjék, ha valahol új nevével találkozhatnak. Ez a magyarázata annak, hogy sokan régi nevüket is használták egyidejűleg (néha kötőjellel összekapcsolva, máskor zárójelben). Ugyanolyan lehet ez, mint a lakcím- vagy telefonszám-változás: lehetőleg mindenkivel közöljük minél hamarabb. Nagyon kevés azoknak a száma, akik múltjuknak, eddigi életüknek, tevékenységüknek eltitkolása céljából változtatták meg a nevüket. (Eddigi életemben egyetlen olyan férfival találkoztam, aki azért változtatta meg családnévét, hogy elvált felesége, megtartván *-né* képzővel a férje nevét, ne viseljen azonos nevet az övével. Régi családnévét azonban ő sem titkolta, sőt, igyekezett minden ismerősének tudtára adni.) Véleményem szerint ma is közzé kellene tenni az engedélyezett névváltoztatásokat, hiszen a magánvállalkozások korában a név márka avagy védjegy értékű, s visszatér még az az idő, amikor az üzletek cégtábláin nem fantázianevek sze-

repelnek majd, hanem a tulajdonosok nevei, s fölértékelődik a nevek jelentősége, szerepe.

Az elmúlt 60–70 évben, pontosan az első világháború utáni újrendeződéstől vagy kérdés vagy szégyen volt vallási hovatartozásról vagy néveredetiségről illetve névváltoztatásról beszélni, majd a második világháború utáni évektől a kérdés teljesen megszűnt, de a szégyenérzés megmaradt, s nem szívesen beszélték el magukról az emberek. Ha társaságban mégis szóba került, s tudtuk, hogy valakit érint, zavartan hallgattunk vagy igyekeztünk másra terelni a figyelmet, a beszélgetés tárgyát. Ez az általános szemlélet hatott a kutatókra is: nem mertek vagy nem is akartak foglalkozni a névváltoztatásokkal, névcserékkal. Magam is csak most hallottam, hogy KÖHEGYI MIHÁLY – kivételként – már 1986-ban írt tanulmányt Csávoly község 1895 és 1944 közötti névváltoztatásairól az anyakönyvi bejegyzések, kiegészítések alapján (Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében. Szerk. Sztrinkó István. Kecskemét, 1986. 160–7). Ugyanekkor kezdett hozzá volt kedves tanítványom, FORGÁCS KRISZTINA az 1930-as években élt magyarországi zsidók családnév-magyarosításának vizsgálatához. Tiszteletreméltó, merész és szép vállalkozás volt. Eredményei tömörítve és adattár nélkül meg is jelentek a NÉ. hasábjain (12. sz. [1987], 149–61). Magam is megkísértem egy város (Miskolc) múlt századi névváltoztatásait rendszerezni, amely szintén adattár nélkül jelent meg (Név- és szókincsvizsgálatok. Szerk. Bodáné Kovács Mária. Miskolc, 1993. 27–9). Legjelentősebb munka azonban e témakörben KÖHEGYI MIHÁLY és MERK ZSUZSA tanulmánya (Bajai születésűek névváltoztatásai. 1895–1945.: Bács-Kiskun megye múltjából. XI. [1992]. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 218–96). Ez a sokoldalú és alapos munka összefoglalja a téma kutatásának múltját, szakirodalmát, s mintát ad a nevek rendszerezési lehetőségeire, vizsgálatokra, következtetésekre stb.

Mindezek után jogos a kérdés, hogy miért foglalkozom a témával, s miért éppen ugyanazzal a korszakkal, amely témája volt KÖHEGYI, MERK és FORGÁCS dolgozatainak is. Elsősorban azért, mert újabb lehetőséget látok a névváltoztatás vizsgálatának szociológiai szempontú megközelítésére, s szeretném kiegészíteni az eddigi kutatásokat, elsősorban FORGÁCS KRISZTINA megállapítását, mely szerint: „A társadalomnak csupán ennél a rétegénél [a zsidóságnál] találunk valamiféle társadalmi okot, illetve kényszerítő körülményt arra, hogy régi neve helyett újat vegyen föl” (i. m. 149). Kétségtelen, hogy egészen más okot, ha nem is kényszerítőt, de megfontolásra késztetőt találunk a társadalomnak egy jóval kisebb, s éppen ellenkező vagy talán úgy is mondhatjuk: szemben álló rétegében, a magas rangú hivatásos katonatisztek körében is a névváltoztatásra, s itt nyugodtan mondhatjuk: a névmagyarosításra. S éppen a végletek egybevetése, a különbözőségek nyilvánvalósága mutat kontrasztos, s ezért igen érdekes képet a két réteg névváltoztatásainak egybevetésekor. A forrást és az ötletet vizsgálataimhoz SZAKÁLY SÁNDOR közmúltban megjelent könyve adta (A magyar katonai elit. 1838–1945. Bp., 1987). Ebben ő 414 magas rangú katonatiszt származását, életútját, pályaképét

és nevét vizsgálta meg. Ezt írta a nevekről: „A négyszáztizennégy tábornok és törzstiszt, valamint főtiszt közül 145-en változtatták meg a nevüket, illetve nevük írásmódját. Ez a száznegyvenöt fő a katonai elit egészének 35,02 százalékat teszi ki. A nevüket, illetve csak nevük írásmódját megváltoztatók egymáshoz viszonyított aránya 132:13, ami százalékos megoszlásban 91,03, illetve 8,97 százalékot jelent. Meg kell mondanom, hogy ezeknek a névváltoztatásoknak a döntő többsége az 1920-as és az 1930-as évekre esett, és szoros összefüggésben volt a vitézzé avatásokkal. A vitézzé avatás egyik előfeltétele volt ugyanis a »jelölt« magyar(os) hangzású neve... Voltak olyan tábornokok és tisztek is, akik »komolytalannak tartották a vitézkedést«, míg mások egyszerűen nem akarták megváltoztatni »nem eléggé magyaros hangzású« nevüket. (I. m. 52–3.)

Valóban találunk a 414 törzstiszt között „nem eléggé magyaros hangzású” nevűeket (*Abt, Bandenburg, Baumann, Bauszern* – ráadásul ő *Ármin* is [bár nemes és evangélikus] –, *Bézler, Billnitzer, Binder, Czigler, Czlenner* stb.), s számuk sem csekély: összesen 73 (17,6%). Mint a fenti példák mutatják, legtöbbjük német vagy németes nevű, de akad közöttük néhány szláv is (*Berkovich, Hankovszky, Markovits*, stb.), s elvétve francia vagy olasz eredetű (*Burget, Kabdebó*).

A névváltoztatások célja kétségtelenül a magyarosítás volt, bár egy esetben (*Krantz*→*Hellebronth*) nem állíthatjuk ezt, hiszen mindkét név „eléggé” németes (és mégis vitézzé avatták valamelyik nevén a vezérőrnagyot).

Legkülönösebb, de lélektanilag indokolható az, amikor egy-egy személy kétszer is nevet változtatott. Ilyenkor mindig egy nem magyaros nevet először magyarosra cserélt föl, majd „még magyarosabbá” tette egy-egy betű megváltoztatásával. Összesen nyolc ilyen eset fordult elő, s érdemes valamennyit megvizsgálni, mert valamennyi nagyon jellemző.

*Bruckner*→*Béldi*→*Béldy*, *Gross*→*Gimesy*→*Gyimesy* (kétszer), *Littome-riczky*→*Levente*→*Leventeújváry*, *Merkovits*→*Magyarosi*→*Magyarosy*, *Taschler*→*Tasnád*→ *Tasnády*, *Thoman*→*Tolnai*→*Tolnay*, *Jelic*→*Vargyassi*→*Vargyassy*

Külön kell megemlíteni a nehezen magyarázható *Faragó*→*Faragó*→*Faragó* névváltoztatást, amelyben mindkétszer a név „ősbibb” voltára való csere történt. Talán ezt lehetne névszépítésnek is tartanunk, de elsősorban nem esztétikai okok váltották ki, hanem mint a föntiek másodszori névváltoztatásában is, a régebbi névalakhoz, írásmódhoz való vonzódás indokolta.

A névváltoztatás átmeneti formája, amikor a régi név mellett az újat is használja a névváltoztató (vagy fordítva: az új mellett a régit is), és így kettős családnév alakul ki. Ez a leghatásosabb bizonyítéka annak, hogy régi nevét nem szégyelli a név viselője, s nem elsősorban asszimilációs célú a névváltoztatása. (FORGÁCS KRISZTINA idézett tanulmánya nem tesz említést ilyen zsidó névhasználatról.) A 20. századi magyar arisztokraták, diplomaták és főhivatalnokok körében nem volt ritka az ilyen névhasználat: *Batthyány-Strattmann*, *Edelsheim-Gyulai*, *Jungerth-Arnóthy*, *Khuen-Héderváry*, *Kolozsváry-Borcsa*, *Reményi-Schneller*, *Sombor-Schweinitzer*, *Ullein-Reviczky* stb.), s ezek sorába

beillett a főtisztek ilyen névformája is: *Ankai-Anesini* (←*Anesini*), *Denk-Doroszlai* (←*Denk*), *Deseő-Rödl* (←*Rödl*), *Ertsey-Leitschaft* (←*Leitschaft*), *Gorondy-Novák* (←*Novák*), *Györffy-Bengyel* (←*Bengyel*), *Keresztes-Fischer* (←*Fischer*), *Keresztes-Karleusa* (←*Karleusa*) stb. Számuk elég nagy (16), de nem tekinthetők névmagyarosításoknak, hiszen ilyenek is vannak közöttük, mint *Álgya-Papp* (←*Álgya*), *Hollósy-Kuthy* (←*Kuthy*), *Lipcsey-Magyar* (←*Magyar*), *Makay-Hollósy* (←*Makay*), vagy éppen: *Deschán-Debrecenyi* (←*Debrecenyi*). Inkább a kettős név használatának eleganciája volt a domináns a névváltoztatásban, hiszen régi, esetleg „nem magyaros” régebbi nevüket is megtartották. Mindkét ok egyszerre szerepelhetett a *Fekete-halmy-Czeydner* (←*Zeidner*) névalkotásban. [A kettős neveknek a használati szokása újabban ismét gyakoribbá válik, s elsősorban az asszonynevek körében, amikor a férj neve mellett megtartja eredeti, leánykori családnevét is egy-egy férjes nő (*Kincses Kovács Éva*, *Fekete Nagy Andrea* stb.), vagy a leszármazottak fölveszik apjuk családneve mellé édesanyjukét is (*Tóth Szabó István*, *Varga Dombrádi Attila* stb.).]

A névváltoztatás legenyhébb foka, midőn csak egyetlen betű cseréje vagy betoldása következik be a régi névben. E típus egyik alcsoportjába tartozik, amikor az eredeti név is magyar volt. A katonatisztek körében az alábbiak találhatók: *Béldi*→*Béldy*, *Dezső*→*Deseő*, *Faragó*→*Faraghó*→*Faragho*, *Gimesy*→*Gyimesy*, *Hajnal*→*Haynal*, *Kesső*→*Kesseő*, *Kovács*→*Kováts*, *Magyarosi*→*Magyarosy*, *Makai*→*Makay*, *Matolcsy*→*Matoltsy*, *Pöcze*→*Pötze*, *Tasnád*→*Tasnády*, *Tolnai*→*Tolnay*, *Vándorfi*→*Vándorfy*, *Vargyassi*→*Vargyassy*, *Világi*→*Világhi*. Talán nagyobb anyag esetében külön lehetett volna választani a név végi *-i* fölcserélését *-y*-ra, mivel ez a leggyakoribb, a *cs* megváltoztatását *ts*-re stb., de most nem találtam érdemesnek külön megvizsgálni. Ugyanis valamennyi fölsorolt névcserének a közös tulajdonsága, hogy nem névmagyarosítás, s nem is esztétikai szempontok vezették a névváltoztatókat (nem a név közszoji jelentése volt kellemetlen, furcsa, félreérthető jelentésű). Minden bizonnyal a régebbi, „ősibb” formára, írásváltozatra való törekvés, a hitelesebbnek tartott régi névalak tudatos keresése volt az elsőrendű indok. Különösen jellemző ez azokra a névváltozásokra, amelyek másodszoriak, már egy nem magyaros nevet magyarra cseréltek korabeli helyesírással, s ezt cserélték föl újól egy régebbi helyesírására. Az összes (17) ilyen névváltoztatásból majdnem a fele (8) másodszori, s talán nem is nevezhetjük névcserének, névváltoztatásnak, csupán névmódosításnak. Az ilyen típusú névmódosításokat hiába keressük ugyanennek a korszaknak a zsidó névváltoztatásai között, nem találkozzunk vele. Meglepő azonban, hogy nem találni ilyeneket Baja névváltoztatásai között sem, pedig a KŐHEGYI-MERK szerzőpáros igen alapos vizsgálatra építette föl dolgozatát, s közel fél évszázadnak minden adatát átnézte. Az ő névváltoztatási anyagukból a *Péterfia*→*Péterfi* és *Varnyú*→*Varjú* tekinthető névmódosításnak (i.m. 261), de ezek esetében éppen a korabeli köznyelvhez való közelítés történt, egy régebbi névformát (*Péterfi*) és egy nyelvjárási alakot (*Varnyú*) cseréltek föl köznyelvre. Miskolcon sem találtam ebbe a típusba

tartozó névváltoztatást. Határozottan állíthatjuk tehát, hogy egy különös társadalmi csoportra kizárólagosan jellemző családnév-változtatással állunk szemben: a katonai elit a két világháború között régebbi hangulatú, illetőleg írásképzű nevek használatára törekedett. (Valószínűleg megtalálható lenne ez a névváltoztatási típus a kor felső tízezrének más csoportjaiban is, de ez másik vizsgálatnak az eredményeként mutatható csak ki.)

Itt kell megemlékezni a valódi névszépítésről, az esztétikai célú névváltoztatásról, amikor a nevet egyesek közszói jelentésük illetlensége vagy közönségessége miatt változtatták meg. A vizsgált katonatiszti névanyagban csupán kettőt lehet e kategóriába osztani: *Bugyis*→*Vásárhelyi*, *Zakó*→*Zákó*. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a *Bangha*, *Sáska*, *Oláh* stb. nevűek nem tartották megváltoztatandónak esztétikai szempontból vitatható neveiket. Ez a jelenség szinte mindig és mindenütt előfordult. Baján ezért változtatott nevet a *Bagó*, *Fütyü*, *Görcs* (KÖHEGYI-MERK i. m. 260), Miskolcon pedig a *Muszka* és a *Drótos* családnévű (HAJDÚ i. m. 28).

A valódi névmagyarosítások első csoportját is a csupán egy-két betűcserét mutató nevek adják: *Barzu*→*Barzó*, *Holmok*→*Homlok*, *Kóber*→*Kóbor*, *Mayer*→*Major*, *Thaller*→*Tallér*. Köztük van néhány, amelyik névfordításnak is fölfogható (*Kóbor*, *Major*, *Tallér*), de inkább az idegenes hangulatú családnemeknek magyar közszóvá való átalakításai (kivéve a *Barzó* új nevet, amelynek csak a hangulata, hanghatása vált magyarossá).

Valódi tükörfordításokat nem találunk a katonai elit névmagyarosításai között, pedig ez mindenütt, korszaktól, földrajzi helytől, társadalmi osztálytól, vallástól függetlenül előfordult. Például a múlt században Miskolcon a *Braun*→*Barna*, *Blum*→*Virág*, *Singer*→*Énekes* stb. (HAJDÚ i. m. 28), Baján e században: *Berger*→*Bérci*, *Kling*→*Csengő*, *Lauffer*→*Futó*, *Nussdorfer*→*Diófalvi* stb. (KÖHEGYI-MERK i. m. 259), a két világháború közötti zsidóknál: *Fischer*→*Halász*, *Lampel*→*Bárány*, *Scheim*→*Sugár*, *Tauszig*→*Harmat* stb. (FORGÁCS i. m. 160). Egyetlen félig lefordított nevet találtam a katonatisztek között, de ez kétszer azonosan fordult elő: *Eisensehr*→*Vasváry*.

A névtest nagyobb részének vagy egészének megtartására, annak az új névbe való beillesztésére többen (13) törekedtek, s valamennyien -i vagy -y végű nevet alakítottak régi nevükből: *Akantisz*→*Akay*, *Asztalovszky*→*Asztalossy*, *Berger*→*Beregfy*, *Heyszl*→*Heszlényi*, *Horcsin*→*Horvai*, *Jandl*→*Jándy*, *Kolling*→*Kollényi*, *Koncz*→*Kunczfalusy*, *Lay*→*Lajtay*, *Lange*→*Lánghy*, *Schelken*→*Selkey*, *Siller*→*Silley*, *Vukov*→*Vukovár*. KÖHEGYI és MERK ZSUZSA ezt a jelenséget „részleges névátmentés”-nek nevezi, s ilyen adatokat sorol föl rá Bajáról: *Dalmann*→*Dalnoki*, *Dobler*→*Dobokai*, *Haász*→*Halász*, *Lehner*→*Lehel*, *Ruszte*→*Ruszt*, *Scharpf*→*Sárfi* stb. (I. m. 255). Miskolcra is vannak rá példáink: *Palicskó*→*Palicskai*, *Fraenkel*→*Ferenczi* (HAJDÚ i. m. 28), a harmincas évek zsidóságánál is gyakori volt: *Berger*→*Bér*, *Berde*, *Berkes*; *Geist*→*Gesztes*, *Kohn*→*Kun*, *Krausz*→*Krasznai* stb. (FORGÁCS i. m. 160).

A katonai elit körében is legnagyobb számú (50) a régi és az új nevek kezdőbetűinek megegyezése: *Adelmann*→*Aday*, *Adamik*→*Aggteleky*, *Amrich*→*Avar*, *Birnbauer*→*Bánfalvy*, *Brantmajer*→*Bántay*, *Bader*→*Bardóczy* stb. Arányszámát tekintve (34,5%) ez azonban meg sem közelíti a zsidók körében tapasztalható hasonló névváltoztatások arányát (74,7%). Okát ennek nagyon nehéz megtalálni, s azt hiszem, teljesen téves az a közhiedelem, amely szerint azért tartották meg sokan a kezdőbetűt, hogy ne kelljen a monogramokkal ellátott ingóságokat (ingektől a bútorokig) kicserélni illetőleg bennük a kezdőbetűket megváltoztatni. (Jóllehet magam is emlékszem éppen egy katonatiszti földterületre, amelynek négy sarkán monogrammal ellátott betonkaró jelölte a birtokhatárt.)

Az általam kialakított utolsó névváltoztatási kategóriába olyan nevek tartoznak, amelyekben a régi és az új név között semmiféle alaki vagy jelentésbeli kapcsolatot nem lehet találni. (Néhány esetben gyanakodni lehet az anyai családnév fölvételére, de ez nem bizonyítható.) A katonatisztek ide tartozó névváltoztatásainak aránya (22%) majdnem pontosan megegyezik a hasonló módon megváltoztatott zsidó nevek arányszámával (21,3%), de ebből aligha lehet bármilyen következtetést is levonni, legföljebb annyit állapíthatunk meg, hogy azonos arányú a nyelvi kötődéstől való mentesség, amikor csak lélektani okok motiválták az új név megválasztását. Lássunk néhány ilyet a 32 ide tartozó névváltoztatás közül! *Bergmann*→*Nagymarosy*, *Erb*→*Hennyey*, *Fleischhacker*→*Andorka*, *Freyberg*→*Barabás*, *Freibert*→*Bán*, *Fucsek*→*Rakolczai*, *Gross*→*Nemerei*, *Gröller*→*Kisfaludy*, *Gruber*→*Temesy* stb.

A családnévvaltoztató katonatisztekre nagyon jellemző volt, hogy igen sokan tudatosan törekedtek új nevük helynévből, elsősorban helységnévből való eredeztetésére. Ez természetes, hiszen a nemesi nevek nagy többsége korábban ilyen volt, s ezekhez igyekeztek igazodni. A 145 új névből 101 (69,6%) ilyen, s közülük csak 12 az *-i* képzős, a többi 89 mind *-y* végződésű. A legjellemzőbb sajátossága a tiszti elit névváltoztatásának a két világháború között tehát az ősinek tartott nemesi nevekhez való hasonlóságra való törekvés. A történelmi nevekkal való azonosságot, a név végi *-y* fölvételét, a kettős családnév használatát a korabeli törvény csak kivételes esetekben tartotta engedélyezhetőnek (BM. 40.200/33), de a katonatisztek éltek kivételezettségükkel. Másutt és mások körében ezt sokkal nehezebben lehetett megvalósítani, s ezért ritkább is volt. Baján a közel nyolcszáz névváltoztató közül csupán 28 kapott engedélyt *-y* végű név használatára, s közülük is nyolc katona volt (KÓHEGYI-MERK i. m. 254). A múlt századi Miskolcon én nem találtam egyetlen ilyet sem az új nevek között, s FORGÁCS KRISZTINA sem utalt ilyenre a két háború közötti magyar zsidóság névváltoztatásait vizsgálva. (Természetesen a *Gergely* nevet keresztnévnek, a *Székel*-t pedig népcsoportinak tekintette, nem pedig *-y*-ra végződőnek.)

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a névváltoztatás függ korszaktól, földrajzi helytől, de leginkább a társadalmi helyzettől. A magyar katonatiszti elit két világháború közötti névváltoztatása egészen más, mint az 1848–49-es kato-

natiszteké, s más mint a bajai átlagembereké, s megint más jellegű, mint a korabeli zsidóságé. Érdemes tovább bővíteni a vizsgált rétegek körét, hogy újabb különbségeket mutathassunk be, de ehhez elsősorban a tudományos kutatás iránt megértőbb anyakönyvi törvény, türelmesebb közigazgatási rend, logikusabb és kevésbé merev személyiségvédelem (pontosabban a személyi adatok látszatvédelmének megszüntetése) szükséges.

HAJDÚ MIHÁLY

### A „Csengeri járás földrajzi nevei” című kötet művelődéstörténeti tanulságai\*

Előadásomat a helynevekről szóló meghatározással kezdeném: „A földrajzi nevek a táj különböző részeinek, illetőleg a tájban található természetes és mesterséges alakulásoknak megkülönböztető nevei. Keletkezésük oka ugyancsak gyakorlati: az ember tájékozódni akar a tájban, s ezt a táj feltűnőbb felszíni alakulatai segítségével éri el. Azok általános (köznévi) vagy különleges (tulajdonnévi) megjelölésével meg akarja különböztetni a földfelszín egy-egy darabját a többitől, minthogy ez valamilyen oknál fogva jelentősebbé vált a számára.” – Az előbbi idézet a nemrég elhunyt kiváló nyelvtudóstól, LŐRINCZE LAJOS-tól származik, akiről a nyelvész szakembereken kívül talán csak kevesen tudják, hogy a helynévkutatás egyik jeles személyisége, az önelvű névtudomány megteremtője volt. Majd az idézet így folytatódik: „A földrajzi nevek keletkezésének módja és természete a magyarázata annak, hogy ezek a nevek a tájban lejátszódó eseményeknek, történeteknek, változásoknak elsőrendű emlékei, s így a történeti tudományoknak is becses forrásai” (LŐRINCZE, Földrajzi neveink élete: MNy. XIII, 3). S ma több megyei és járási (városkörnyéki) helynévgyűjtemény megjelenése után hozzátehetjük, e kötetek kilúgozatlan forrásanyagot szolgáltatnak a helyi közművelődés, a honismereti szakkörök és nem utolsósorban az iskolai oktatás számára is. Más szavakkal: a helynevek nemcsak a szaktudományok művelőinek jelentenek felbecsülhetetlen értéket, a bennük feltáruló múlt és jelen a szülőföldhöz kötődés napjainkban egyre halványuló érzését, gondolati tartalmát is erősíti, gazdagítja.

A szatmári táj hazánk egyik legsűrűbben települt vidéke. A volt Csengeri járáshoz – melynek névanyagát kötetünk tartalmazza – az 1969. évi közigazgatási rendezés előtt 24 község tartozott. Zömmel Árpád-kori vagy XIV. század

\*Elhangzott Csengerben 1994. január 19-én az említett kötet átadása alkalmából rendezett előadói konferencián.